

TANTSULEGENDID. Täna tähistab oma 75. sünnipäeva **Tiit Härm**, läinud laupäeval sai 80-aastaseks **Ülo Vilimaa**.

Tänukummardus titaanidele

HEILI EINASTO
tantsukriitik

Märtsis on juubel kahel eesti balleti suurkujul: Ülo Vilimaal (sünd 13. märtsil 1941) ja Tiit Härmil (sünd 19. märtsil 1946). Mõlema tegevuse kohta on ülevaade Eesti Teatriliidu veebilehel sõrmeliigutuse kaugusel, ühtlasi leidub õnneks videosalvestisi nende loomingust ERRi arhiivis. Kuid looming ei mõjuta ainult suurt plaani (kultuuri- ja balletilugu), vaid sellel võib olla suundanäitav mõju üksikisiku elule ja tegemistele ning täna tahaksin peatuda sellel – kuidas nende kahe mehe loomingul on olnud pöördeline mõju minu käekäigule.

Saatuse sõrm

Detsembris 1980 sain tuttavalt pileti Estonia teatris toimunud galakontserdile, milles, nagu neil puhkudel ikka, vaheldumisi operi-, opereti- ja balletinumbrid, viimaste hulgas oli Igor Tšernõšovi koreografeeritud Albino «Adagio» Tiit Härm ja Elita Erkina esituses. Saadud kogemust võib vist võrrelda jumali-

ku ilmutuse kogemusega – ühtäkki selgus, et on olemas keel, mis annab edasi, muudab nähtavaks ja muusika abil kuuldavaks kõik need ihad ja igatsused, ängid ja ekstaasid, rõõmud ja rõhumised, mis minus olid väljendust otsinud. Millega jaoks sõnad on ebapiisavad, muusika ja värvid aga liiga abstraktsed. See tantsunumber oli kui saatuse sõrm, mis suunas ammutama tantsu kohta teadmisi ja kogemusi, vaatama balletietendusi üha uuesti ja uuesti.

Tiit Härmil rollid, olgu klassikalistes või kaasaegsetes lavastustes, olid alati täidetud romantismiajastu hingusega, st neis oli alati midagi konkreetset aega ja ruumi ületavat, kustutamatu ihalus saavutamatu ilu ja ideaali järele, mis paratamatult toob kaasa kannatusi.

«Giselle», «Luikede järv» ja «Romeo ja Julia» (Tšernõšovi lavastuses) Tiit Härmiga vastavalt Albrechti (Alberti), Siegfriedi ja Romeo osades tõstsid esiplaanile meeskangelase hingelise ja vaimse teekon-

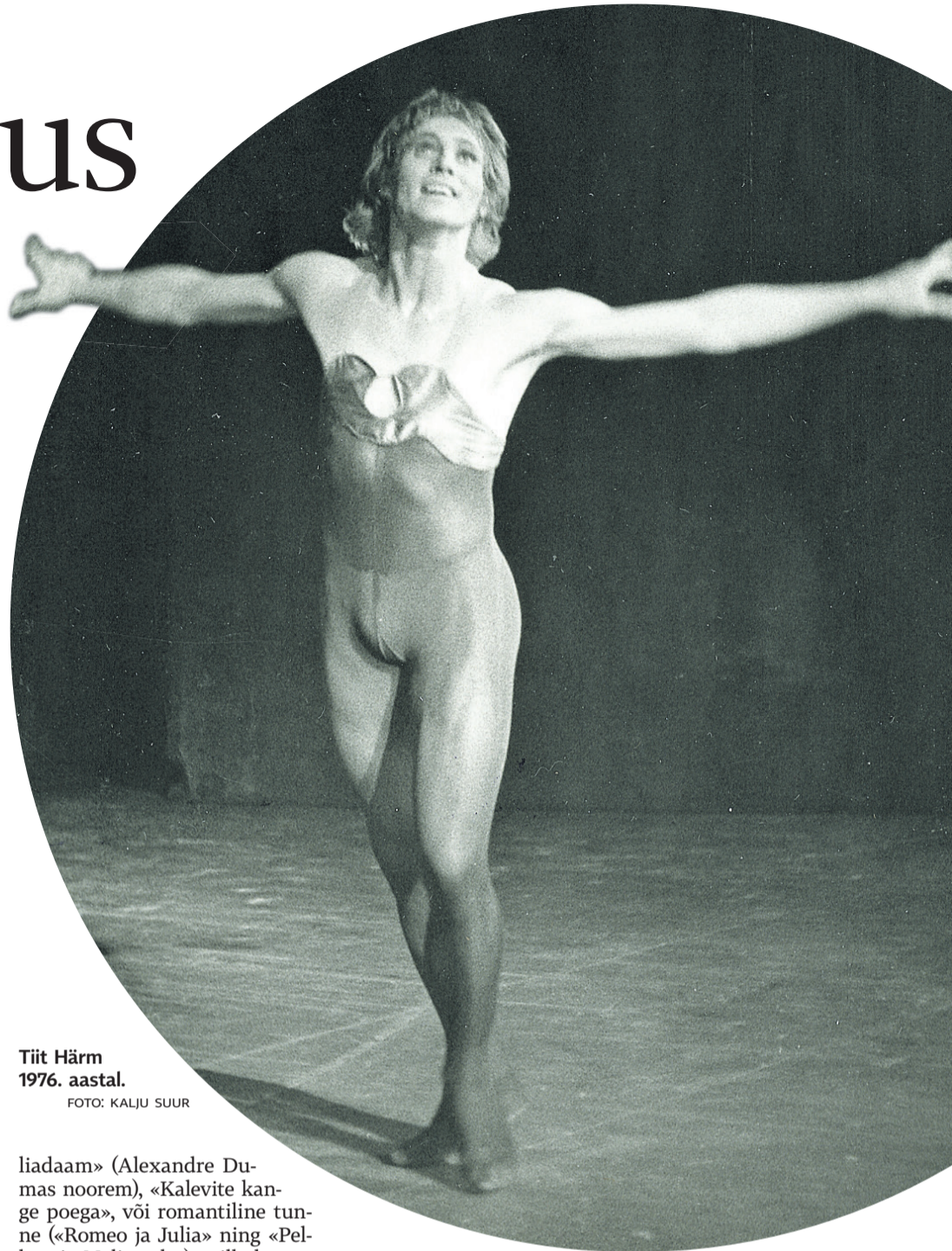
na läbi armastuse puhastustule: kangelased ei kohtunud üksnes imelise naisega, vaid leidsid romantismis esiplaanile tõstetud hingekaaslase, selle ühe ja ainsa, kelle kaotamine on võrdväärne maailma kokkuvarisemisega.

«Prometheuse» nimitegelane (Mai Murdmaa samanimelises teoses) oli tõeline titaan otsest ja ülekantud tähenduses, kes ei loonud valgustatud uut inimekonda üksnes Olümpose jumalatel varustatud tulega, vaid ka isikliku kireleegi ja kannatustega. Härmil Prometheuse sisendas usku inimlikkusesse, innustas püüdlema enama kui vaid isikliku heaolu poole.

Janu kättesaamatu järele

Ka koreograafina jäi Härm puhakujuliseks romantikuks, kelles elas igatsus kättesaamatu järele, kelle loomingulise konflikt oli alati ideaali ja tegelikkuse kokkupõrge ning armastus mitte seksuaalse iha tähenduses, vaid kosmilise kirg, mis ületab kogu maise ja ajaliku piiri, milles ihuline on vaid vahend igavikulise järele sirutumiseks.

Härmil lavastused olid kõik kantud sellest romantilisest paleusest ning originaalballettide algallikaks sageli 19. sajandi romantikute kirjandusteosed, nagu «Pihtimus» (Alfred de Musset), «Kamee-

Tiit Härm
1976. aastal.

FOTO: KALJU SUUR

liadaam» (Alexandre Dumas noorem), «Kalevite kange poega», või romantiline tunne («Romeo ja Julia» ning «Pelleas ja Melisande»), mille koreograafiline lahenduski oma sõnavaras ja ülesehituses jäi suuresti truuk romantilisele klassikalise balletile, kaasaegseid plastilisi «veiderdusi» kõrvale jättes.

Seesama romantiline ideaali ihalus kandus ka Tiit Härmil tegevusse Estonia balletitrupi kunstilise juhina (2001–2009), iseäranis repertuaarivalikus, kui ta kutsus lavastama inimesete eluvalikute ja saatuse üle nüüdisaegses balletikeeles mõtisklevad Mauro Bigonzetti ja Luciano Cannito Itaaliast, Gyula Harangozó Ungarist, Youri Vámosi Saksamaalt, Jorma Elo Soomest...

Sageli olen tabanud end mõtisklemas teemal, mille Härm Albinoni «Adagiost» rääkides sõnastas järgmiselt: inimene loob sageli oma kujutlustes ideaali, aga temaga kohtudes ei tunne teda ära ja seetõttu kaotab ta, määrates iseend kestvatele kannatusele. Aga elu ilma ideaalideta, ilma püüdluseta nende poole, ütleb Härmil kangelane, ei ole väärt elamist.

Eestluse traagika

Tallinnas elades on mu kokkupuude peamiselt Vanemuises tegutsenud Ülo Vilimaa loominguga olnud katkendlikum ja hilisem – aga mitte vähem vapustav. See oli «Tiina». Vapustav oma petlikult lihtsas, mõtetrikaste pausidega täidetud lakoonilises liikumiskeeles, nii rahvuslik oma olemuselt ja vaba lavalise rahvantsu klišeedest. Vapustav sisu avamises, osaliste mõistmises, mis tõstis konflikti kogukonna alalhoidlikkuse ja üksikisiku mässulise elujanu vahel antiiktragöödia tasemele – Vilimaa «Tiina» rullus lahti saatusliku loona, mille head lahendust olla ei saagi.

Tiina ohverdamine kogukonna kestma jäämiseks ei too kellelegi õnne ega rõõmu, elu hind on elamise vaev ja rõõmu kadu – ja nii põlvest põlve, põlvest põlve... igasugust kahtlasena või ohtlikuna tunduvat tõrjudes. Vilimaa mõistab kogukonda, mõistab Tiinat, mõistab konflikti ja näitab seda kõike nappide vahenditega, jättes motsioonidele vaikumise ruumi – ja tabab sellega midagi eestlusele omast. «Tiina» näitas mulle mind ennast eestlasena, ja praegust poliitilist maastikku vaadates näen, kui väga me vajame kokkupuudet Vilimaa «Tiinaga», et iseennast mõista ning oma valikute tulevikku mõtestada.

Teatri laps

Suur osa Vilimaa loomingut on mulle olnud kättesaadav vaid salvestiste kaudu, kuid nende mitmekülgus ja koreograafilise stilistiline rikkus ja nüansseeritus annavad julguse kinnitada, et tegemist on maailmatasemel tantsu mõtlejaga, kelle looming võiks olla väärikalt esindatud tunnustatud balletikompaniide repertuaaris.

Kuid Vilimaa ei ole ainult koreograaf, vaid ehtsa teatri lapse katab tema looming tervet teatritegemist: alustanud tantsijana, tegutsenud koreograafina, lavastanud opereid, operette, muusikale ja sõnalavastusi. Kui palju on maailmapraktikas ballettmeisterid, kes pole edukad mitte üksnes muusikalavastusi, vaid ka sõnalavastusi vormides? Töötades edukalt nii tantsijate, lauljate kui ka

näitlejatega? Ja kas selline mitmekülgne anne saanuks avalduda, kui Vilimaa koduteatriks olnuks üksnes tantsu viljelev kollektiiv, mitte sageli kirjutud «kombinaat» ehk paljužanriline teater, kus eri teatrirahude artistid iga päev kõrvuti töötavad?

Minu tihedam Vanemuise külastamise periood jääb aega, kui teatris töötas Vilimaa kõrval leningradlane Vassili Medvedjev (1981–1989), kui Vanemuises tuli välja Maret Kristali ja Kalle Kure pantomiimilavastus «Mimeskid» (1981) ning esimesi samme koreograafina tegi selle praegune kunstiline juht Mare Tommingas. Eks seegi näita teatrimehesuurust, kui ta lubab enda kõrvale teisi.

Loojaks loodu

Ülo Vilimaa tantsimas olen näinud ainult ekraani vahendusel. Kui Tiit Härmil tantsijaisiks on võrreldav romantilise monumentaalse õlimaali, siis salvestiste põhjal on Vilimaa tantsijate raskemini määratletav: mõnikord on see pastell, siis akvarell või hoopis peen graafika, alati subtiilne ja tundlik.

Võrdluse kujutava kunstiga on ka kohane, sest Vilimaa maalib. Loojaks loodu ei saa olla loomata: kui teatrivahenditest maailma varjatud külge nähtavaks tegemiseks ei piisa, haarab käsi pintsli järele, et värvid abil vahendada seda, mida liigutus, sõna ega heli suuda. Vilimaa looming pakub Eesti teinekord nii halli ellu ohtralt värve ja teemale vastavalt kas laiemat või kitsamat pintsliõmbega.

Ülo Vilimaa
1967. aastal.

FOTO: VIKTOR SALMRE